

22. Zâtî Dîvânı'na dair

İbrahim SONA¹

APA: Sona, İ. (2022). *Zâtî Dîvânı'na dair. RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (28), 340-351. DOI: 10.29000/rumelide.1132570.

Öz

Muhteşem yüzyıl olarak kabul edilen 16. asrın birinci sınıf şairlerinden Zâtî, *Şem ü Pervâne*'si ve Türkçe divanıyla Türk edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Bayezid'deki dükkânı bir edebî mahfil olan şair, genç şairlere yol gösterici konumundadır. Edirneli Nazmî, Gelibolulu Âlî ve Muhibbî ile en çok şiire sahip olan şairlerden olan Zâtî, orijinal hayalleriyle dikkat çeker. Dönemin edebiyatının şekillenmesinde rolü olan şair, özellikle Türkçe divanı ile dikkat çeker. Oldukça hacimli olan divan hakkında 1967, 1970, 1987 ve 2017 yıllarında çalışmalar yapılmıştır. Sadece gazellerinin yer aldığı ilk üç cildin birinci ve ikinci cildi Ali Nihad Tarlan, üçüncü cildi Mehmed Çavuşoğlu ve M. Ali Tanyeri tarafından yayımlanmıştır. Tekrar eden gazeller sayılmazsa bu çalışmalarda 1822 gazel bulunmaktadır. Zâtî'nin gazeller dışındaki şiirleri Orhan Kurtoğlu tarafından hazırlanmış, bu çalışmada 92 kaside, 4 terki-bend, 2 terci-bend, 1 muhammes, 30 murabba, 56 kıt'a, 10 nazm, 53 müfred yer almaktadır. Zâtî Divanı tam şeklini elli yıllık bir süreçte tamamlamıştır. Ali Nihat Tarlan'ın vefatı; Çavuşoğlu ve Tanyeri'nin kasideleri bitirmelerine rağmen çalışmalarının basılmaması bu süreçte etkili olmuştur. Otuz yıl sonra Zâtî'nin gazelleri dışındaki şiirleri Orhan Kurtoğlu tarafından yayımlanmıştır. Zâtî Divanının elli yıl süren yayımlanma süreci, benzerine arz rastlanır bir durumdur. Bu çalışma, Zâtî Divanı üzerine yapılan yayımlar hakkında ayrıntılı tespitleri ve değerlendirmeleri içermektedir.

Anahtar kelimeler: Zâtî, 16. yüzyıl, divan, tenkitli metin

Poetry of Zâtî in his divan

Abstract

Zâtî, one of the leading poets of the sixteenth century 'Golden Age,' holds an important place in Turkish Divan literature with his *Şem ü Pervâne* and *Turkish Divan*. The poet, whose shop in Bayezid served as a literary hub, paved the way for subsequent generations of poets. Counted among the most productive authors, along with Edirneli Nazmî, Gelibolulu Âlî and Muhibbî, Zâtî's body of work is striking in its originality and imagination. Playing a leading role in the formation of the literature of the period, his divans in Turkish are particularly interesting. Quite voluminous studies of his divan literature were carried out in 1967, 1970, 1987, and 2017. The first three volumes, containing only his *gazels*, were published by Ali Nihad Tarlan (1967, 1970), and Mehmed Çavuşoğlu and M. Ali Tanyeri (1987). Excluding redundancies, there are 1822 *gazels* in these studies. Outside of his *gazels*, Zâtî's other poems have been compiled by Orhan Kurtoğlu (2017) in a work that includes 92 *kasides*, 4 *terki-bend*, 2 *terci-bend*, 1 *muhammes*, 30 *murabba*, 56 *kıt'a*, 10 *nazm* and 53 *müfred*. Divan of Zâtî completed in a period of fifty years. One of the reason is the death of Ali Nihat Tarlan. Although Çavuşoğlu and Tanyeri finished *kasides* their works were not published is second reason. Thirty years

¹ Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (İstanbul, Türkiye), isona@yildiz.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-6791-4777 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 21.05.2022-kabul tarihi: 20.06.2022; DOI: 10.29000/rumelide.1132570]

later, Zâtî's poems except for gazels were published by Orhan Kurtoğlu. The fifty-year publishing period of Zâtî's Divan is a rare condition. This work also includes an assessment of Zâtî's Divans publications.

Keywords: Zâtî, Sixteenth century, divan, critical text

Giriş

Türk edebiyatının en geniş devresini teşkil eden klasik Türk edebiyatı, ilk klasik dönem olarak adlandırılan 1453 ve 1600 yılları arasında en parlak devrini yaşamıştır. Fethin ardından İstanbul'da birçok ilim adamı ve sanatkar yetişmiş; Osmanlı hükümdarları, önemli şahsiyetleri başkente getirmeyi görev addetmişlerdir. Anadolu'dan, Balkanlardan ve doğu coğrafyasından gelen ilim adamları ve sanatkarlarla bilim ve kültür merkezi hâline gelen İstanbul'da Fatih Sultan Mehmed'in Avnî; II. Bayezid'in Adlî; Kanunî Sultan Süleyman'ın Muhibbî mahlasıyla şiiirler yazması şairleri özel bir konuma yükseltmiştir. Öyle ki Anadolu sahasının ilk tezkireleri olan *Heşt Bihîşt*'te 241; *Tezkiretü'ş-Şuarâ ve Tabsıratu'n-Nuzemâ*'da 334; *Meşâirü'ş-Şuarâ*'da 427 şair olması (İsen vd. 2009, s.30; 36; 50) sanatçıya verilen değeri gösterir niteliktedir. Tezkirelerde yer almayıp mecmualarda şiiirlerine rastlanan şairler de düşünülduğünde bu rakamın daha fazla olacağı şüphesizdir.

Sayıları azımsanmayacak derecede olan klasik şairlerin kaside, gazel, musammatlar gibi nazım şekilleriyle kaleme aldıkları şiiirlerini topladıkları eserlere divan adı verilmektedir. Divan sahibi bir şair olmanın sanatçıya itibar getirecek bir paye olması sebebiyle (Akün, 2013, 51) birçok klasik şair divan tertip etmiştir. 16. yüzyılın önde gelen şairlerinden Zâtî'nin yeni anlamları genç şairlerden aldığını reddetmeden *bir hoşça manâcık dur gördüm, siz gerçekden şâir degülsüz, divânunuz yokdur, hep bunlar zâyî olur, biz şâhib-i divân şâirlerüz, kıyâmete dek divânımız turur ve gazellerimiz hoşkabâzlar ve kâsebâzlar ve cānbâzlar belki ağaç ayaklılarla² şark u ğarba yürür* (Owens, 1971, 279a; Kılıç, 2010, 1578) yaptığını meşrulaştırmaya çalıştığı alıntıda divan sahibi şairlerin toplum içinde özel bir statüde olduğu anlaşılmaktadır. Şairlerin saraylar, paşa konakları ve bahçeleri gibi bir araya geldikleri mahfillerden biri de (İpekten, 1990; Açıkgöz 1996; Sona, 2017) Zâtî'nin Bâyezid'deki dükkânıdır. Gençlik yıllarında Bahkesir'den İstanbul'a gelen şair, edebiyatımızda sadece 16. yüzyılda değil, uzun süre etkisi hissedilmiş nadir şahsiyetlerdendir. Bahkesirli şairin rahat bir kaleme sahip olmasında devlet görevlisi olmamasının etkisi olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Esnaf sınıfına mensup şairin şiiirlerindeki yerli ifadelerin çokluğu da onun Bayezid'deki çizmeci dükkânında halkın içinde olması sebebiyledir. Halk muhayyilesinin ürünleri sahibi şairin, önemli eserleri *Şem ü Pervane* mesnevisi³ ve oldukça hacimli olan *Türkçe Divân*'ıdır. *Tezkiretü'ş-Şuarâ ve Tabsıratu'n-Nuzemâ*'da şiiirlerinin sayısına dair mübalağalı ifadeler yer alsada Âşık Çelebi, Latîfi'deki bilgileri düzelterek, Zâtî'den işittiği üzere *bin altı yüz ile bin yedi yüz mâbeyninde gazeli ve dört yüzden mütecâvîz kasidesi vardur* (Owens, 1971, 278a; Kılıç, 2010, 1575) demektedir. Âşık Çelebi'nin verdiği bilgiler, günümüzde yayımlanan Zâtî Divanı'nın tenkitli neşirleriyle kıyaslandığında uyumlu oldukları görülmektedir.

Divan metinleri bilindiği üzere klasik edebiyat araştırmalarının önemli bir yekününü teşkil eder. Bu divanların tenkitli metinlerini, eksiksiz bir şekilde ortaya koyma çabası cumhuriyetten sonraki klasik edebiyat çalışmalarının eksenini belirler. Ünver, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Yayımlanmış Divanlar Üzerine" adlı çalışmasında elli dört divan yayımına yer verir (1974, 201-231). Bu makalenin

² Gösterilerini yapan hokkabazlar, kasebazlar ve cambazların klasik şairlerin şiiirlerini terennüm ettikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca ağaç ayaklılarla uzun tahta ayakları ile yürüyen göstericiler akla gelmektedir.

³ Günay Kut, *Şem ü Pervâne, Zâtî, Mezuniyet Tezi*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1960 ve Sadık Armutlu, *Zâtî'nin Şem ü Pervâne Mesnevisi*, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi SBE, Malatya 1998.

devamı niteliğindeki yazısında Biltekin ise otuz üç divan yayını ele alır (1991, 213-233). Bardakçı da üçüncü yazıda 1991-2000 yılları arasında yayımlanmış 63 divan neşrini tanıtır (Bardakçı, 2012, 481-553). Zikredilmesi gereken bir diğer çalışma ise Haluk İpekten ve Mustafa İsen'in *Basılı Divanlar Kataloğu*'nun (İpekten ve İsen, 1997) devamı niteliğindeki M. Fatih Köksal ve Gıyasi Babaarslan'ın *Türkçe Divanlar Kataloğu (Bibliyografya)*'dır (2021).⁴

Bu çalışma, yayımlarını bulmanın iyice zorlaştığı *Zâtî Divanı*'nın gazellerinin yer aldığı üç cildi ve Orhan Kurtoğlu tarafından hazırlanan *Zâtî Divanı*'nın gazeller dışındaki şiirlerini ihtiva eden eseri hakkındadır. Bu çalışmada Zâtî Divanı ayrıntılı olarak ele alınmaya çalışılmıştır.

Zâtî Dîvânı I

Ali Nihad Tarlan, *Zâtî Dîvânı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı: I Cild*, İstanbul: İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yay. 1967.

Önsöz'de (s.VII) Zâtî'nin Türk edebiyatındaki yerine kısaca değinildikten sonra Zâtî'nin gazellerinin her cildin beş yüz gazel ihtiva edecek şekilde hazırlanacağı belirtilmiş, Günay Alpay (Kut) ve Mehmed Çavuşoğlu'na teşekkürden sonra Allah'a hamd edilmiştir.

Transkripsiyon'da (s.VIII) sisteminde Tarlan'ın metodu şu şekildedir:⁵ “Hayâlî Bey⁶ ve Fuzûlî Dîvânlarında⁷ fiil tasriflerinde Türk dili telaffuz ahengine tabi olduk. Henüz tarihî gramer ve fonetiğimiz mevcut olmadığı için, bunu layıkı ile tespit imkânsızdır.⁸ Bir de zaten transkripsiyon işaretleri ile ağırlaşan metin, transliterasyona yakın bir şekilde tesbit edilirse cazibesinden çok şey kaybederdi.⁹ Lakin daha asliyete yaklaşmak lüzumunu hissettiğimiz için maz-i şühudî ve nakli eklerini muttardan “dın” ve “mış” şeklinde gösterdik. Bu harfler aheng-i telaffuza göre değişebilir. Bu suretle eski imlanın bu kelimelerdeki şekli tebellürüne uymuş olduk. İtmek, virmek, irmek gibi kelimelerde “i” sesi “î” ile gösterilmiştir.¹⁰” denmektedir.

⁴ Burada anılması gereken diğer çalışmalar ise *Türkiye Literatür Dergisi*'nin Eski Türk Edebiyatı Özel Sayısında yer alan yüz yıllara ayrılarak değerlendirilen Bağrıaçık, Zülfe ve Avşar'ın divan bibliyografileri ve Ali Emre Özyıldırım'ın “Tarihî Seyri İçinde Dîvân Şiiri Metinlerinin Popüler Yayınları: Amaç Neydi, Sonuç Ne Oldu?” adlı yazısıdır (2017).

⁵ Klasik edebiyat araştırmacılarının transkripsiyon konusunda örnek aldıkları çalışma, İsmail Ünver'in “Çeviri yazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”i *Ankara Üniv. DTCF Türkojî Dergisi*, C. XI. S. 1, Ankara, 1993, s. 51-89'dur.

⁶ *Hayâlî Bey Divanı* Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Yayınlanmış divanların ilk örneklerindedir (Ünver, 1974: 216). Bu çalışmada günümüz tenkitli metin çalışmalarından farklı olarak, izafet kesreleri için ı, i, u, ü tercih edilmiş; atf vavları iki çizgi arasında verilmiş, Türkçe zarf fiil ekleri ıb, ib, ub, üb şeklinde ve vav-ı ma'düle'nin yazımında vav'ı gösterme yerine uzun â itelik (hâb) yazılmıştır. Gazeller bölümünde de her harf için ı'den başlama yolu tercih edilmiştir. Ayrıca Üniversite Kütüphanesi, 1849 numaralı (Rıza Paşa 277) esas nüsha kabul edilmiştir. Bkz. Ali Nihad Tarlan, *Hayâlî Bey Divanı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1945.

⁷ Dîbâce ve Kasidelerin yer almadığı *Fuzûlî Dîvânı*'ndan farklı olarak bazı kelimeler i yerine e ile yazılmıştır: et-, yetür-, de-(söylemek), ver-, ey (seslenme) vs. Ayrıca gazel numaraları harf ayrımı yapılmadan baştan sona kadar Romen rakamları ile verilmiştir. Bkz. *Fuzûlî Divanı, Gazel, Musammat, Mukatta' ve Rubâ'î kısmı*, C. 1, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay. 1950.

⁸ Günümüzden 52 yıl önce hazırlanan bu eserdeki fonetik kurallarının layığı ile tespit edilememesi konusu dikkat çekicidir. Çünkü bilindiği üzere ı, harfi o, ö, u ve ü'yü karşılamaktadır. Şemseddin Sami *Kâmus-ı Türkî*'de Arap alfabesindeki ünlü veya ünsüz harflerin üzerlerine çeşitli şekiller koyarak kelimelerin tam karşılığını vermiştir. James W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon* adlı çalışmasında a¹, a², a³, a⁴ (sırasıyla fa¹r, wa²r, a³shore, pa⁴n); konarak onların nasıl okunması gerektiğini göstermiştir.

⁹ Transkripsiyon ile metnin ağırlaştığı düşüncesi ilginç bir tespittir. Tarlan, transkripsiyon ile transliterasyonun ayrı şeyler olduğunu; transkripsiyonu kullandığını lakin transliterasyonu tercih etmediğini belirtmiştir. Harf çevirisi olarak da açıklanabilecek Transliterasyon, genellikle Uygurca metin çevirilerinde kullanılır. Transliterasyon örneği için Bkz. Fikret Yıldırım, *İrk Bitig ve Orhon Yazılı Metinlerinin Dili*, Ankara: TDK Yay. 2017.

¹⁰ Virmek, itmek şekli, klasik edebiyat araştırmacıları tarafından tercih edilmiştir. Lakin şöyle bir ayrıma gidilmektedir: ı, ü yüzünün başından itibaren karşılaşılan metinlerde günümüz imlası yani vermek, etmek; daha önceki metinlerde virmek, itmek yazılmaktadır. Bunun yanında Azeri Türkçesinde belirgin bir şekilde yaşayan “kapalı e” yani “é veya ê” kullanımının yer aldığı çalışmalar bulunmaktadır. Kapalı e'nin kullanımı son zamanlarda divanlarda da uygulanmaya başlanmıştır.

Zâtî'nin Hayatı'nda (s.X) şairle yakınlığı olan Âşık Çelebi'den hareketle şairin yaşamı günümüz Türkçesine çevrilmiştir.¹¹ *Meşâirü'ş-Şuarâ*'daki Zâtî maddesi, Klasik edebiyatta birinci ağızdan şairin hayatının anlatıldığı nadir örneklerdendir.

Tahsil'nde (s. XVIII) Latîfi ve Âşık Çelebi tezkirelerinde onun hakkındaki bilgiler verilmiştir. *Karakteri* bölümünde (s. XIX-XXI) de *Meşâirü'ş-Şuarâ*'da anlatılanlardan sonra *bütün bu hikâyelerden çıkan netice* denilerek şairin karakteri değerlendirilmiştir.¹² *Eserleri* (s.XXII) Latîfi, Sehi Bey, Âşık Çelebi ve Kınalızade'deki Zâtî'nin eserleri hakkındaki bilgilere dayanır.¹³ *Bazı Şuarâ Tezkirelerinin Şâir Hakkındaki Hükümleri* (s. XXIII-XXV) kısmında Âşık Çelebi'nin, Ahdî'nin, Beyânî'nin Riyâzî'nin şair hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. *Zâtî Dîvânı'nın Nüshaları'nda* (s. XXVI-XXXII) sekiz nüsha tanıtılmıştır.¹⁴

1. (Ü₁): Üniversite Ktp. (İbnülemin Mahmud Kemal İnal Böl.) Nr. 2713

Nüshanın 256 yapraktan oluştuğu ve üzerindeki istinsah kaydı bilgisinden sonra H. X. asrın ilk yarısına ait olabileceği söylenmiş, başlangıç ve son beyitleri gösterilmiştir.¹⁵

2. (H): Süleymaniye Ktp. Halet Ef. İlavesi 151

Yazmanın 233 varak olduğu, gazellerin ve kasideleri karışık olarak dizildiği ve her varaktaki başka şairlere ait şiirler gösterilmiştir. Ayrıca Hicri 962 senesi Rebîü'l-ahir ayının 25'ine rastlayan Salı günü Yusuf bin Abdullah tarafından istinsah edildiği dile getirilmiştir.¹⁶

3. (B): Beyazıt, Umumi Ktp. Nr. 3595

244 varaktan oluştuğu, nüshanın 1b-51b'de kasideler ve kıtalar; 52b-244b'de ise gazellerin bulunduğu hicri XII. asırda istinsah edildiğinin anlaşıldığı belirtilmiştir.¹⁷

¹¹ Bu bölüm Mehmet Kalpaklı tarafından da sadeleştirilmiştir. Bkz. "Kendi Dilinden Zâtî'nin Şairlik Macerası", *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, İstanbul: Yapı Kredi Yay. 1999, s. 6-8.

¹² Bu değerlendirme kısa fakat çok kıymetlidir: "Onun ruhen çok istidada ve müstesna bir kudrete sahip insan olduğu hâlde fakir bir ailenin çocuğu olması sebebiyle, layıkıyla bir tahsil görmekten mahrumiyeti, sağırlığı dolayısıyla birçok menfaat ve fırsatlardan istifade edememesi, onda daimi bir ruh ihtibası vücuda getirmiştir. Esvla taşkın ruh ve kabiliyetleri ile biraz kaderini yenmiş, kendine lüzumlu bilgileri edinmiş, İstanbul'a gelip büyüklerle münasebet peyda etmişti. Yaşadığı devirde beklediği takdir ve refahı görmemiş, ilk gençlik devirlerinde hâmlerinin yardımı ile biraz ser-azad ve zevkli bir hayat sürmüşse de onların ölümü üzerine sefaletle düşmüş ve bu sebeple şiirini değerlendirememiştir. Büyük ihtirası ve istidadını saran engellerin ruhi baskısı bazen onu muvazenesizliklere sürüklemiştir. Muasır şairlerle bir hayli latifeleri vardır. Zâtî hadd-i zatında neşeli bir karaktere sahiptir. Bunlar, ekseriya, biraz edebe mugayir olmakla beraber kuvvetli bir espri kabiliyeti gösterir. Latifeleri "Mecmu'atü'l-Letâif" adı altında toplanmıştır. Eserlerinden anlaşıldığı veçhile islâmî imâmî tasavvufa meyyal ruhuna bu rıza ve sükûn fefesefesinin verdiği tahammül ve sabır onu daha büyük ruh marazlarından kurtarmıştır denebilir. Lâkin içindeki büyük mücadele hiçbir zaman dinmemişe benzer. Bu ruhi ihtibas ancak şiir yazmak suretiyle biraz ta'dil edebiliyordu. Şiirdeki büyük muvaffakiyetinin sebeplerinden birisi de bu olsa gerektir. Gençliğindeki külhanbeyliği, ayyaşlığı, zevkperestliği de bir parça kabına sığmayan bir yaratılışın taşkınlıkları sayılabilir. Meydana getirdiği eserler, hiç de tezkirelerde yazıldığı gibi cüz'î bir tahsil, biraz Farisi diline ve edebiyatına vukuf ile izah edilebilecek mahsuller değildir. Bunun için ya esash bir tahsil veyahud müstesna bir zekâ lazımdır" (Tarlan, 1967, XXI).

¹³ Şairin Latîfi, Sehi'ye göre 3000 gazeli (Âşık Çelebi ve Kınalızade'ye göre 1600-1700); Latîfi ve Sehi'ye göre 500 kasidesi (AÇ. ve KZ'ye göre 400); Latîfi'ye göre 1000 rubâi ve kat'ası, şehrengiz, lugazlar'ı (bu bilgi sadece Latîfi'de yer alır); *Sem' ü Pervâne*'si (sadece Sehi 12000 beyit olduğunu belirtmiş, AÇ. ve KZ'ye göre 5000 beyit); *Hikâyet-i Ahmed ü Mahmûd*'u (AÇ. ve KZ'ye göre 2000 beyit); *Ferruh-nâme*'si (Latîfi ve Âşık Çelebi); *Siyer-i Nebî*'si ve *Mevlid*'i (Latîfi) vardır. Zâtî'nin günümüzde yayınlanan eserleri düşünüldüğünde Âşık Çelebi'nin tespitlerinin gerçeğe yakınlığı dikkat çekicidir.

¹⁴ Nüshalardaki şiir sayıları, çalışmada verilmemiş için tarafımızca gösterilmeye çalışılmaktadır.

¹⁵ Ü₁'de 1690 civarında gazel, 23 murabba ve 5 muhammes bulunmaktadır.

¹⁶ H'de nüshasında yaklaşık 1710 gazel 27 murabba yer alır.

¹⁷ B'de 25 kaside, 19 murabba, 5 terkeb-bend, 1 terci-bend, 1 müessedes, 4 murabba, bir kat'a, Edirne şehrengizinin bir bölümü ve yaklaşık 1100 gazel yer almaktadır.

4. (L): Süleymaniye Ktp. Lala İsmail Bölümü Nr. 443

362 varaklık bir külliyat olduğu, 1b-29b'de kasideler, 30a-344b'de gazeller ve kıt'alar, 30b-167b hamışte *Şem' ü Pervâne* ve 345a-362a'da *Letâ'îfî* bulunduğu söylenmiştir.¹⁸

5. (F): Süleymaniye Ktp. Fatih Bölümü Nr. 3824

264 varaktan oluştuğu belirtilmiş ve yazmanın özellikleri verilmiştir. Hicri XI. asrın sonunda istinsah edildiğinin anlaşıldığına değinilmiştir.¹⁹

6. (HM): Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Nr. 3363

Nüshanın şekli özelliklerinden sonra 162 yaprak olduğu ve ciltlenirken yapılan hatanın düzeltilmiş hâli gösterilmiştir.²⁰

7. (Ü₂): Üniversite Kütüphanesi T.Y. Nr. 457/1

168 yapraklık mecmuanın divanlar mecmuası olduğu, Zâtî divanının 1b-49b yaprakları arasında bulunduğu belirtilmiştir.²¹

8. (Ç): Çorum Kütüphanesi Nr. 2174

99 yapraklık bu yazmanın Hicri 963 senesi Muharrem ayının 12. günü Bâî b. Feyrûz tarafından istinsah edildiğine değinilmiştir.²²

Zatî Divânı'nın nüshalarından sonra ise divanın gazeller kısmı başlamaktadır. 496 gazelin (aslında 494) yer aldığı divanda 52 gazel ا (1-52), 21 gazel ب (53-73), 16 gazel ت (74-89), 3 gazel ث (90-92), 6 gazel ج (93-98), 3 gazel ح (99-101), 7 gazel خ (102-108), 24 gazel د (109-132), 3 gazel ذ (133-135), 361 gazel ر (136-496) harfi kafiye veya redifiyle yazılmıştır. Çavuşoğlu ve Tanyeri'nin 3. ciltte belirttiği gibi 299. ile 469. gazel ve 343. ile 383. gazel aynıdır. Böylelikle ر harfi ile biten gazeller 359, birinci ciltteki gazel sayısı da 494 olmaktadır.

Zatî Divânı II

Ali Nihad Tarlan, *Zatî Divânı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı: II. Cild*, İstanbul: İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yay. 1970.

Tarlan, *Zatî Divânı* 'in yayınlanmasından 3 yıl sonra II. cildi yayımlamıştır. Herhangi bir önsöz veya giriş içermeyen çalışma 497. gazel ile başlamakta 1003. gazel ile sona ermektedir. Bu çalışmada 72 gazel ز (497-568), 7 gazel س (569-575), 37 gazel ش (576-612), 2 gazel ص (612-614), 2 gazel ض (615-616), 2 gazel

¹⁸ L'de 27 kaside 1 terkeb-bend (eksik), 42 müfred, 27 kıt'a ve yaklaşık 1720 gazel ve Zâtî'nin Deli Birader'e yazdığı mektup bu nüshadadır.

¹⁹ F'de 32 kaside, 4 terkeb-bend, 10 murabba ve yaklaşık 1150 gazel bulunmaktadır.

²⁰ HM "ra" kafiyesinden başlamaktadır. Nüshada özellikle kafiye değiştiği bölümlerde kopukluklar olmuştur, 974 tam gazel, nüsha kopuklukları veya yanlış ciltleme sebebiyle 45 eksik gazel ve 39 kıt'a yer almaktadır.

²¹ Ü₂'de 3 kaside, 208 gazel yer almaktadır.

²² Çorum nüshası (Ç) 1958'de Ahmed Ateş tarafından "Anadolu Kütüphanelerinden Bazı Mühim Türkçe El Yazmaları"nda tanıtılmıştır. Bkz. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt 8, s.90-108.

ط (617-618), 2 gazel ط (619-620), 5 gazel ع (621-625), 5 gazel غ (626-630), 7 gazel ف (631-637), 29 gazel ق (638-666), 150 gazel ك (667-816), 47 gazel ل (817-863), 140 gazel م (864-1003) harfleriyle bitmektedir.

Bu ciltte de 675. ile 812. gazel aynıdır. Böylelikle ك harfiyle biten gazel 149 adet; 2 cildin toplamında gazel sayısı 1003 yerine 1000 olmaktadır.

Tarlan, nüsha farkları için her bir değişikliği vermemiş, vezin ve anlam bakımından uygun olan kelimeleri aparata almıştır ki bu konu tenkitli metin kurarken araştırmacıların dikkat etmesi gereken noktalardan biridir.²³

Zatî Dîvânı III

Mehmed Çavuşoğlu ve M. Ali Tanyeri, *Zatî Dîvânı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı: III. Cild*, İstanbul: İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yay. 1987.

Bu çalışma 3. *Cilt İçin Birkaç Söz* (1-2) ile başlar. 3. cildin hazırlanmasının Ali Nihad Tarlan tarafından kendilerine vasiyet edildiği belirtildikten sonra dîvânın Kasideler, Musammatlar vb. gibi geri kalan kısmının da hazırlandığı ve Fakülte yönetim kurulunun basılma kararıyla matbaaya iletildiği dile getirilir.²⁴

Yeni tespit edilen bir nüshada 8 gazelin daha ekler bölümüne alındığı ve ilk 2 ciltte gözden kaçan tekrar eden 3 gazelin numaraları verilir.

Tecrübelerimiz, nüshaları ne kadar çok olursa olsun, divanların şairin yazdığı şiirlerin tümünü içinde bulundurmadığını gösterdi, tespitinden sonra Edirneli Nazmî'nin Nuruosmaniye Ktp. 1491 numarada kayıtlı nazire mecmuasını (N); Pervane Bey'in Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Bağdat Kısmı 406 B

²³ Ali Nihad Tarlan'ın metodunu Mehmet Çavuşoğlu *Yahya Bey Divanı*'da şöyle açıklar: "Tenkidli basım çalışması yapan bir araştırmacı eserini basıma hazırladığı yazarın veya şairin kişiliğini, estetik görüşünü, üslubunu kavramak ve onun hangi cümleyi, mısraı hatta kelimeyi kullanabileceği hususunda bir kanaate sahip olmak zorundadır. Araştırmacının bilgisi ve üzerinde çalıştığı eserin yazarına yaklaşma oranı ortaya koyduğu tenkidli basımın doğruluk oranını artırır. Ben bu düşünceden hareketle bir mısraı, bir terkibi, bir kelimeyi üzerinde uzun uzun durarak Yahya Bey'in öyle söyleyeceği kanaatine vardığımdan sonra metne aldım, diğer nüshadaki veya nüshalardaki farkları dipnotlarda gösterdim. Hem vezin, hem anlam yönünden yanlış olan farkları belirtmeyerek dipnotları boşu boşuna kabartmaktan kaçındım. Bazı şiirlerde bir beyitin veya beyitlerin diğer nüshalarda bulunmadığı hâlde metne dâhil edildiği görülecektir. Diğer nüshalardaki bu eksikliğin Yahya Bey'in tasarrufu olduğuna karar vermek güçtür. Bu bakımdan mademki şairin kaleminden çıkmıştır öyleyse metin içinde bulunması gereklidir, diye düşündüm. Uyguladığım metot klasik edebiyatımızın metinleri üzerindeki salahiyeti münakaşasız kabul edilmiş olan Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'ın metodudur. On yıl kendisine asistanlık yaptığım, Ahmed Paşa ve bilhassa Zâtî divânlarının tenkitli basımlarının hazırlanması çalışmalarında beraber bulunduğum Prof. Tarlan'ın metodunun doğru metne yaklaşmakta en geçerli yol olduğuna inanıyorum (Çavuşoğlu, 1977, XI). Çavuşoğlu'nun Tarlan'ın metodunu belirttiği alıntıda vezin ve anlam bakımından uygun olmayan varyantların aparata alınmaması, birinci sınıf şairlerin bu böyle hatalar yapmayacağı düşüncesine dayanmaktadır. Ancak Âşık Çelebi'nin verdiği bilgi bu konuyu tekrar düşünmemiz gerekliliğini göstermektedir: "İrakeyn seferinden geldiklerinde haķır daħi henüz Rümilinden İstānbūla gelmiş bulunup sinn-i bülūga henüz vāşıl ve derece-i isti'dāda varup efāzıl hūzūrlarında muħaşşıl idüm, ki sene isneyn ve erba'in ve tis'ami'ede idi, ol vaķitden Ĥayālî Begle üns ü ülfet üzere olup ma'lüm degüldür ki faķır ihtilāṭı dānişmend kısmından bir ferd ile daħi olmuş ola, her gāzel ki dise evvel faķire okurdu, kendinin 'adem-i iltifatından yā kelimāt-ı 'Arabiyyede kuşūr-ı şinā'ātından vāķī olan eger saķım ma'nā ve eger bārid edā ve eger gālaṭ ta'bīr ve eger imlāda sehv ve tahri'rde taķşīrdür tenbīh olunsa kaḅül kalırdı" (Owens, 1971, 272b; Kılıç, 2010, 1548-9). Âşık Çelebi, Hayālî'nin şiirlerini önce kendisine okuduğunu; şiirdeki problemli kısımları kendisinin tavsiyeleri üzerine değiştirdiğini belirtmektedir. Bu da vezin ve anlam bakımından uymayan varyantların sadece müstensihlerin hatası yerine şairin kendisinden de kaynaklanabileceğini göstermektedir.

²⁴ Matbaada olduğu dile getirilen bu bölümle ilgili M. Ali Tanyeri hakkında hazırlanan çalışmada şu bilgiler yer alır: "Elimizde Ali Bey'in tamamladığı fakat yayımlanmadığı iki çalışması kaldı. Bunlardan birincisi yıllar önce Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu Hoca ile hazırlamaya başladıkları Zâtî'nin kasideleri çalışmasıdır. Bu çalışma Mehmet Kalpaklı'da bulunan el yazısı notlar dizilerek kitap hâline getirilmek üzere hazırlanmıştır. Ali Hoca bu kitabın isminin *Zâtî'nin Kasideleri ve Gazelleri Dışındaki Şiirleri* olmasını istemişti. Bu çalışmanın en geç 2016 yılında yayımlanmasını planlamaktayız (Aynur, Koncu, Şen, 2015, 15).

numarada kayıtlı nüshasını (P), Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 2342’de yeni bir Zâtî Dîvânı yazmasını (YB) da çalışmaya dâhil ettiklerini ve ilk iki ciltteki imla özelliklerini koruduklarını belirtmişlerdir.

Bu çalışmada 1004²⁵-1817 gazelleri ve *Ekler* bölümünde 1818-1825 numaralı gazeller yer almaktadır.

212+2 gazel ن (1004-1215 ve 1234-1235), 18 gazel و (1216-1233), 242 gazel ° (1236-1477), 341 gazel ع (1478-1817) harfiyledir.

Ekler kısmında ise ا , ر , ش , ق , ك , م harfli olmak üzere 8 gazel yer alır. Eklerle birlikte üç ciltte 53 Elif, 363 Ra, 38 Şın, 30 Kaf, 151 Kef, 142 adet Mim harfleriyle gazel yer almıştır. Tekrar eden 3 gazel çıkarıldığında üç divanda 1822 gazelin tenkitli metnine yer verilmiştir.

822 gazelin yer aldığı üçüncü ciltte, yeni bir nüshanın tespitiyle metine dâhil edilen şiirler önemlidir. Yine Edirneli Nazmî’nin mecmuasının ve Pervâne Bey mecmuasındaki şiirlerin çalışmaya alınması dikkate değer diğer bir noktadır.²⁶

Zâtî Dîvânı (Gazeller dışındaki şiirler)

Orhan Kurtoğlu, *Zâtî Dîvânı, (Gazeller Dışındaki Şiirler)*, Ankara: KTB Yay. ekitap, 2017.²⁷

²⁵ Çavuşoğlu ve Tanyeri’nin üçüncü cilde 1001 yerine 1004’ten başlamaları, muhtemelen bütünlüğü muhafaza etmek istemeleri sebebiyledir.

²⁶ Çavuşoğlu 1979 yılında yayımladığı *Amrî Divan* adlı eserinde bu konuya şöyle değinir: “...Manchester’de John Rylands kütüphanesindeki yazma divanlar mecmuasında bulunan nüshayı saymazsak, onun müstakil bir divanını tespit edemedim. Bu sebeple, nazire ve şiir mecmualarından yararlanarak Amrî’nin divanını elverdiği kadariyle tamamlamak yoluna koyuldum. Mecmuaların içine girince, ilmi ve gayri ilmi, bizde yayınlanmış hiçbir divanın tam olmadığını müşahade ettim. Ahmed Paşa, Nizâmî, Necâtî, Hayâlî, Bâkî, Zâtî gibi şairlerin, hele Figânî’nin şiirlerinin bir kısmının nazire mecmualarında kalıp divanlara alınmadığı ortaya çıktı. Acaba o şiirler bizzat şair tarafından mı yoksa müstensihler tarafından mı divan dışında bırakılmışlardır? Yoksa şair unutup divanına almamış mıdır? Bu durum başlı başına bir inceleme konusudur (Çavuşoğlu, 1979, 1-2). Çavuşoğlu’nun sorduğu soruların cevaplanması, yeni soruları da beraberinde getirmektedir.

Yaşar Aydemir’in bu noktadaki tespitleri önemlidir: “Buradaki şiirler [Mecmualardaki] şairin bir şekilde divan nüshalarına girmeyen veya bulunmayan nüshalardan kaynaklanan eksik şiirlerini temine yardımcı olacaktır... Behiştî Divanı’nın biri Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi, diğeri de Milli Kütüphane’de olmak üzere iki nüshası vardı. Bu iki nüshadaki toplam şiir sayısı 331’dir. Tenkitli metni oluşturulurken taradığımız 1500 mecmuadan 117’si metin tenkidinde gösterildi. Böylece Behiştî Divanı’nın toplam manzume sayısı 663 oldu (Aydemir, 2007: 127-8). Aydemir’in verdiği bilgi, Çavuşoğlu’nun hem Amrî hem de Zâtî Divanı’nda söylediği “Teçrübelerimiz, nüshaları ne kadar çok olursa olsun, divanların şairin yazdığı şiirlerin tümünü içinde bulundurmadığını gösterdi” sözünü kanıtlar niteliklidir. Ancak mahlasları aynı olması sebebiyle, şairlerin şiirlerinin karışma ihtimalinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Mecmuadan alınacak bir şiirin, akademik veya popüler bir çalışmaya dâhil edilirken çok titiz davranılması bir zorunluluktur. Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Murat A. Karavelioğlu, “Türk Edebiyatında Aynı Mahlası Kullanmış Olan Şairlerin Karıştırılması Meselesi”, *Festschrift in Honor of Walter G. Andrews II, Journal of Turkish Studies*, Vol. 34/II, Harvard University 2010, s. 183-195.

Zâtî’nin şiirleri de mahlas karmaşasına sebep olmuştur. “Mahlas benzerliği veya ortaklığının bazen tesadüfî bir hadise olmadığı, bazı şairlerin bunu kasten yaptığı, Â. Çelebi’nin Zâtî maddesinde Hallaç Zâtî adında bir şairle ilgili olarak anlattığı olayda açıkça ortaya çıkar. Adı geçen maddede tezkireci, bu ikinci Zâtî ile bir mecliste bulunan ve onu gerçek Zâtî sanan Necâtî’nin, durumu anlayıp bu şairi nasıl azarladığını anlatır (Tolasa, 2002, 237). Zâtî’nin şiirleri sadece Hallaç Zâtî ile değil, Süleyman Zâtî ile de karışmaktadır. Bkz. Mehmet Arslan, *Zâtî Süleyman Efendi, Divân ve Sevânihü’n-Nevâdir fi Ma’rifeti’l-Anâsır*, Sivas, 1994.

²⁷ Orhan Kurtoğlu, bu çalışmanın ilk şeklini 1995 yılında *Zâtî Dîvânı’nın Gazeller Dışında Kalan Şiirleri Üzerine Bir Araştırma* adıyla yüksek lisans tezi olarak hazırlamıştır. Bu çalışmada 48 kaside, 28 murabba, 1 muhammes, 50 kıt’a, 5 müfred ve Edirne Şehrengizi bulunmaktadır. Kurtoğlu bu çalışmada Ali Nihad Tarlan, Mehmed Çavuşoğlu ve M. Ali Tanyeri’nin kullandığı Zâtî Divanı nüshalarını kullanmıştır. Bkz. Orhan Kurtoğlu, *Zâtî Dîvânı’nın Gazeller Dışında Kalan Şiirleri Üzerine Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniv. SBE. Ankara, 1995.

Kurtoğlu 2016 yılında ise bu çalışmasını genişleterek *Zâtî Dîvânı Gazeller Dışındaki Şiirler* adıyla yayımlamıştır. Divan nüshalarına mecmuaları da ekleyerek 89 kaside, 4 terkib-bend, 2 terci-bend, 1 muhammes, 30 murabba, 56 kıt’a, 10 nazm, 53 müfred bulunmaktadır. Orhan Kurtoğlu, *Zâtî Dîvânı Gazeller Dışındaki Şiirler*, Ankara: Sonçağ Yayınları, 2016.

Kurtoğlu'nun 1995 ve 2016'da yapılan çalışmalarının son şekli olan bu eser, Zâtî'nin gazelleri dışındaki şiirlerini içermektedir.

I. Bölüm'de Zâtî'nin *Hayatı* (s. 3-6), *Eserleri* (s.6-8) ve *Sanatı* (s.9-11) hakkında bilgi verilmiştir. *Hayatı* kısmında şairin yaşamına dair, Çavuşoğlu'nun *MEB İslam Ansiklopedisi*'nde "Zâtî" maddesinden, tezkirelerden, Âşık Çelebi'nin *Meşâirü's-Şuarâ*'sında Zâtî'nin otobiyografisinin yer aldığı kısımdan ve Kurtoğlu'nun 1995'te hazırladığı "Zâtî Dîvânı'nın Gazeller Dışında Kalan Şiirleri Üzerine Bir Araştırma" adlı Yüksek lisans tezinden istifade edilmiştir (Gazi Üniversitesi, Ankara). Zâtî'nin ölümünün 953'te olduğu bilgisinden sonra aparatta Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi İlavesi nüshasında Zâtî'nin ölüm yılı olarak "Sâkiyâ bezm-i cihândan merhabâ yâ hû dimiş" mısrasının (951) gösterildiğine değinilmiştir.

Eserleri kısmında *Dîvân*, *Şem ü Pervâne*, *Edirne Şehrengizi*, *Letâyif* ve *Mektup* hakkında bilgi verilmiştir. *Dîvân*da 92 kaside, 4 terkib-bend, 2 terci-bend, 1 muhammes, 30 murabba, 56 kıt'a, 10 nazm ve 53 müfred yer aldığı belirtilmiştir.

Sanatı kısmında şairin edebi şahsiyeti değerlendirilmiş, alt başlık olan *Nazım Tekniği*'nde nazım şekillerinin içeriklerine de bakılarak istatistikî bilgiler çıkarılmıştır. *Kaside*'ler içeriklerine göre bir sınıflamaya tabi tutulmuş; *Musammât*'ların hangi sebeplerle kimlere yazıldığı irdelenmiş; *Kıt'a*'ların çoğunun aynı zamanda şairin *Letâyif*'inde de bulunduğu değinilmiş, *Nazm* olarak değerlendirilen şiirlerin²⁸ içerikleri verilmiş, *Müfred*'lerin ise şekli unsurlarıyla birlikte birtakım nasihatler barındırdığı dile getirilmiştir.

Ahenk bölümünün alt başlığı *Vezin*'de şairin kullandığı vezinlerin yüzdelik dilimleri çıkarılmıştır. *Kafiye ve Redif* bölümünde ise şairin en çok kullandığı kafiye çeşitleri ve daha önce redif olarak kullanılmayan kelimeleri tercih ettiğine değinilmiştir.

Üslup'ta şairin şiirlerinde dikkat çekici unsurlar sıralanmıştır: Neşeli üslubunun hemen her şiirinde ortaya çıkması, samimi dil ve üslubuyla dikkat çekmesi, Necâtî ile aralarında ifade biçimi, kafiye ve redif bakımından pek çok benzerlik olması, devrinin sosyal hayatını canlı bir şekilde yansıtmaması, zaman zaman görülen mükerrer ve birbirine çok benzeyen ifade ve mısraların gazellerindeki gibi kasidelerinde de olması, aynı zamanda kasidelerinde karşılaşılan nasihatçi tavrının onun üslubunu gösteren unsurlar olduğu dile getirilmiştir.

Şiirlerin Sunulduğu Kimseler (s.21-30) kısmında önce Zâtî'nin kasidelerini sunduğu *Padişahlar* (s. 21-22) verilmiş, *Diğer Devlet Adamları ve Sanatçılar*'da (s.22-30) kaside sunulan önemli şahsiyetler irdelenmiştir. Buradaki bilgilere göre:

Zâtî, 6 kaside II. Bayezid, 9 kaside Yavuz Sultan Selim, 13 kaside Kanuni Sultan Süleyman, 1 kaside Ali Paşa, 4 kaside Ayas Paşa, 1 kaside Dukaginzade Ahmed Paşa, 2 kaside Emânî Çelebi, 1 kaside Kemalpaşazade, 1 kaside İbrahim Paşa, 2 kaside İstanbul kadılarında Kadri Efendi, 1 kaside Meâlî, 3 kaside Çoban Mustafa Paşa, 3 kaside Müeyyedzade Abdurrahman Çelebi, 1 kaside Pîrî Mehmed Paşa, 8 kaside Tacizade Cafer Çelebi, 1 kaside Tatavralı Mahremi, 2 kaside Hersekzade Ahmed Paşa, 6 kaside Şah Muhammed Kazvinî, 1 kaside Şîrî Ali Bey, 1 kaside Sürûrî Efendi için kaleme almıştır. Yine Ali Çelebi, Ferruh Bey, İsa Bey, Mesih Ağa, Gedâyî ve bir kazasker adına kasideler yazmıştır (s. 21-30).

²⁸ Nazm'ın bir nazım şekli olup olmadığı tartışmalı bir konudur. Bkz. Cemal Kurnaz ve Halil Çeltik, *Divan Şiiri Şekil Bilgisi*, İstanbul: H Yayınları, 2010, s. 96-100.

Bu bilgilere göre Zâtî, padişahlardan Kanuni Sultan Süleyman, hâmi konumundaki Tacizâde Cafer Çelebi en çok kaside yazdığı veya takdim ettiği şahsiyetlerdir.

Kaynakça (s.31-35) kısmında Zâtî ile ilgili eserlere yer verilmiştir.

II. Bölüm: Zâtî'nin Gazeller Dışındaki Şiirleri başlığını taşımakta hemen altta *Şiirlerin Bulunduğu Zâtî Divânı Nüshaları ve Şiir Mecmuaları* (s.36-37) verilmiştir. Kurtoğlu burada, var olan divan nüshalarına ek olarak bazı mecmuaları da çalışmaya dâhil etmiştir.²⁹ Bunlar:

A: Atatürk Üniv. Ktp. Ağâh Sırrı Levend Kitapları Numara: 150-163.

AN: Süleymaniye Ktp. Ali Nihad Tarlan Bölümü 59 Numaralı Şiir Mecmuası

BD: *Bâkî Divânı*, Milli Ktp. 06 Mil Yz. A 5366.

FD: *Fâizî Divânı*, Milli Ktp. 06 Mil Yz. A 795, v. 96a.

JR1: Manchester Üniversitesi John Rylands Ktp. 62 Numaralı Şiir Mecmuası

JR2: Manchester Üniversitesi John Rylands Ktp. 17 Numaralı Şiir Mecmuası

M. Manisa İl Halk Ktp 45 AK ZE 202 Numaralı Şiir Mecmuası

MKT: *Mecmû'a-i Kasâ'id-i Türkiyye*, Süleymaniye Ktp. Esat Efendi Koleksiyonu 3418.³⁰

MŞ: Âşık Çelebi, *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*

MU: Michigan Üniversitesi Ktp. 356 Numaralı Şiir Mecmuası.

NM: Süleymaniye Ktp. Lala İsmail Bölümü 733 Numaralı Mi'râciyye ve Na't-ı Şerifler Mecmuası.

NO1: Nuruosmaniye Ktp. 4968, NO2: 4962, NO3: 4965, NO4: 4966, NO5: 4980 Numaralı Şiir Mecmuaları.

ŞR: İstanbul Araştırmaları Vakfı Ktp. ŞR 86 Numaralı Şiir Mecmuası

Ü3: Zâtî Divânı, İstanbul Üniversitesi Ktp. T.Y. 668.

YK1: Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Ktp. 387 ve YK2 398 Numaralı Şiir Mecmuaları.

olmak üzere daha önce Tarlan'ın belirlediği 8 divân nüshasına; Çavuşoğlu ve Tanyeri'nin belirlediği 1 yeni divan nüshası ve 2 nazire mecmuasına ek, 2 farklı şairin divânı, 16 mecmua, Zâtî divanı nüshası ve Âşık Çelebi'nin *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*'sı dâhil edilmiştir.

²⁹ Kurtoğlu tarafından mecmuaların adlarından sonra aparatı kimler tarafından çalışıldığı belirtildiğinden tekrar yazılmayacaktır.

³⁰ Kurtoğlu'nun da aparatı verdiği Karavelioğlu'nun *Mecmû'a-i Kasâ'id-i Türkiyye* çalışması, özellikle 273 seçme kasideyi içermesi bakımından edebiyatımız açısından önemlidir. Bkz. Ankara: TDK Yay. 2015.

Transkripsiyon Sistemi ve Metin Tespiti İle İlgili Açıklamalar (s.38) kısmında metin oluşturulurken izlenen yola dikkat çekilmiştir. İsmail Ünver'in ve Mehmet Fatih Köksal'ın³¹ tekliflerine uyulmaya çalışılmıştır.

Tenkitledi Metin'de önce *Kasideler* yer almıştır. Divan nüshalarındaki kırk sekiz kasideye ek olarak mecmualardaki kırk dört kaside eklenerek çalışmada bu sayı 92'ye çıkarılmıştır.³² Kaynaklarda seksen dört kasidesiyle en fazla kaside yazan şair olarak Enderunlu Fâzıl gösterilmektedir (Aydemir, 2002, 141). Divan nüshalarındaki kırk sekiz, mecmualardaki kırk dört, toplam doksan iki kasidesiyle Zâtî, Türk edebiyatında en fazla kasideye sahip şairlerden biri konumundadır.

Terkib-bendlerin (s.254-265) 1.³³ ve 2.si Sultan Bayezid, 3.sü Zeynî, 4.sü ise Müeyyedzade için kaleme alınmış mersiyelerdir.

Terci-bendlerin (s.266-272) ilki 7 bendlik bir na't, ikincisi de 5 bendden oluşan bir pendnamedir.

Divânda 1 muhammes (s.273), 30 murabba (s.273-300), 56 kıt'a (s.301-313), 10 nazm (s.314-316) ve 53 müfred (s.317-326) bulunmaktadır.

Nüsha farklarının da gösterildiği bu çalışma, Zâtî'nin divan nüshaları ve kaside mecmualarının taranmasıyla oluşturulmuş önemli bir araştırmadır.

Sonuç

Edebiyatımızın esnaf şairlerinden olan Zâtî, zatında şairlik vasfı olan şahsiyetlerdendir. Divanı, hacimli oluşu ve şiirin nasıl olması gerektiğini şairlere göstermesi gibi sebeplerle birçok açıdan önemlidir. Genç şair Bâkî'yi Zâtî'nin kendi divanından parçalar göstererek beyitleri açıklamasını istemesi, divanın bu özelliğini göstermektedir. Yayınlanmış dört çalışma ile Zâtî'nin divanı tamamlanmış görünmektedir. Bu çalışmalara göre Zâtî divanında 1822 gazel, 92 kaside, 4 terki-bend (5?), 2 terci-bend, 1 muhammes, 30 murabba, 56 kıt'a, 10 nazm ve 53 müfred bulunmaktadır.

Kaynakça

- Alpay, Günay (Kut) (1960). *Şem' ü Pervâne, Zâtî, Mezuniyet Tezi*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Armutlu, Sadık (1998). *Zâtî'nin Şem' ü Pervâne Mesnevisi*, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi SBE, Malatya.
- Arslan, Mehmet. *Zâtî Süleyman Efendi, Divân ve Sevânihü'n-Nevâdir fi Ma'rifeti'l-Anâsır*, Sivas, 1994.
- Ateş, Ahmed (1958). "Anadolu Kütüphanelerinden Bazı Mühim Türkçe El Yazmaları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt 8, s.90-108.
- Avşar, Ziya. "XVII.-XIX. Yüzyıllara Ait Yayınlanmış Türkçe Divan ve Divançeler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Eski Türk Edebiyatı Tarihi II*, C.5, S.10, 2007, s.95-130.

³¹ Mehmet Fatih Köksal "Metin Neşrinde Vezinle İlgili Problemler, Bazı Tespit ve Teklifler" *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 3, Güz, 2009, s. 63-86.

³² Kurtoğlu'nun 1995'te hazırladığı yüksek lisans tezinde divan nüshaları esas alındığından 48 kaside bulunmaktadır. 2016'da yayımladığı çalışmasında kaside sayısı *Mecmua-i Kasâid-i Türkiyye*'de ve diğer mecmualarda yer alan şiirlerle 89'a çıkarılmıştır. 2017'de ise bu sayı 92'dir. Zâtî'nin divan nüshalarında yer alan şiir sayısı 48'ken mecmualarla bu sayının 92'ye çıkması, mecmuaların önemini göstermesinin yanında mecmualara temkinli yaklaşma gerekliliğini de düşündürmektedir.

³³ Bu terki-bend'in iki ayrı nüshada farklı şekillerde yer alışı problemleri bir durum ortaya çıkarmaktadır. Bkz. İbrahim SONA, "Bir Mersiyeye İki Şehzâde: Zâtî'nin Şehzade Şehinşah ya da Şehzade Mehmed Mersiyesi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 19, Güz, 2017, s. 255-274.

- Aydemir, Yaşar (2002). “Türk Edebiyatında Kaside”, *Bilig*, S.22, s. 133-168.
- Aydemir, Yaşar (2007). “Metin Neşrinde Mecmuaların Rolü ve Karşılaşılan Problemler”, *Turkish Studies*, S. 2/3 Yaz, s. 122-137.
- Aynur, Hatice, Hanife Koncu, Fatma M. Şen, “Anılarımızdaki M. Ali Tanyeri’yle Hasbihâl”, *M. Ali Tanyeri’nin Anısına Makaleler*, İstanbul, Ülke Yay. 2015, s. 13-16.
- Bardakçı, Ramazan (2012). “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Yayımlanmış Divanlar Üzerine-III” *Turkish Studies*, 7/3, Yaz 2012, 481-553.
- Bağrıaçık, M. Ziya. “XV. Yüzyıla Ait Türkçe Divan Neşirleri”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi I*, C.5, S.9, 2007, s.221-234.
- Biltekin, Halit. “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Yayımlanmış Divanlar Üzerine II”, *Türkoloji Dergisi*, S.9, 1991, 213-233.
- Çavuşoğlu, Mehmed ve M. Ali Tanyeri, (1987). *Zatî Divânı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı: III. Cild*, İstanbul: İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yay.
- Çavuşoğlu, Mehmed. *Yahyâ Bey Divânı Tenkidli Basım*, İstanbul: İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Yay. 1977.
- Çavuşoğlu, Amrî *Divânı Tenkidli Basım*, İstanbul: İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yay. 1979.
- Çavuşoğlu, Mehmed, “Zâtî”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. 13, s. 464-467.
- İpekten, Haluk ve Mustafa İsen (1997). *Basılı Divanlar Kataloğu*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- İsen, Mustafa, Filiz Kılıç, İsmail Hakkı Aksoyak, Aysun Eyduran, Mustafa Durmuş, *Şair Tezkireleri*, 2 Basım, Ankara: Grafiker Yay. 2009.
- Kalpakkı, Mehmet (1999). “Kendi Dilinden Zâtî’nin Şairlik Macerası”, *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, İstanbul: Yapı Kredi Yay. s. 6-8.
- Karavelioğlu, Murat A. (2015). *Mecmû’a-i Kasâ’id-i Türkiyye*, Ankara: TDK Yay.
- Karavelioğlu, Murat A. “Türk Edebiyatında Aynı Mahlası Kullanmış Olan Şairlerin Karıştırılması Meselesi”, *Festschrift in Honor of Walter G. Andrews II, Journal of Turkish Studies*, Vol. 34/II, Harvard University 2010, s. 183-195.
- Kılıç, Filiz (2010). *Âşık Çelebi, Meşâ’irü’ş-Şu’arâ, İnceleme-Metin*, 3 Cilt, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yay.
- Köksal, M. Fatih (2009). “Metin Neşrinde Vezinle İlgili Problemler, Bazı Tespit ve Teklifler” *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 3, Güz, s. 63-86.
- Köksal, M. Fatih ve Gıyasi Babaarslan (2021). *Türkçe Divanlar Kataloğu (Bibliyografya)*, İstanbul: DBY Yayınları.
- Kurnaz, Cemal ve Halil Çeltik (2010). *Divan Şiiri Şekil Bilgisi*, İstanbul: H Yayınları.
- Kurtoğlu, Orhan (1995), *Zâtî’nin Gazeller Dışında Kalan Şiirleri Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kurtoğlu, Orhan (2016). *Zâtî Divânı, Gazeller Dışındaki Şiirler*, Ankara: Sonçağ Yayıncılık.
- Kurtoğlu, Orhan (2017). *Zatî Divânı, (Gazeller Dışındaki Şiirler)*, Ankara: KTB Yay. ekitap, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56164,zati-divanipdf.pdf?o> [Erişim Tarihi:15.11.2019]
- Owens, Meredith G.M. (1971) *Meşâ’ir üş-Şu’arâ or Tezkere of ‘Âşık Çelebi*, London.
- Özyıldırım, Ali Emre (2017). “Tarihî Seyri İçinde Divân Şiiri Metinlerinin Popüler Yayınları: Amaç Neydi, Sonuç Ne Oldu?” *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları XII*, İstanbul: Klasik Yayınları, 64-87.
- Redhouse, James W. (2006) *A Turkish and English Lexicon*, 3. Bs. İstanbul: Çağrı Yay.
- Sami, Şemseddin (2007). *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yay.

- Sona, İbrahim (2017). "Bir Mersiye İki Şehzâde: Zâtî'nin Şehzade Şehinşah ya da Şehzade Mehmed Mersiyesi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 19, Güz, s. 255-274.
- Tarlan, Ali Nihad (1945). *Hayâlî Bey Dîvânı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Tarlan, Ali Nihad (1950). *Fuzulî Dîvânı, Gazel, Musammat, Mukatta' ve Rubâî kısmı*, C. 1, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay.
- Tarlan, Ali Nihad (1967). *Zatî Dîvânı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı: I Cild*, İstanbul: İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yay.
- Tarlan, Ali Nihad (1970). *Zatî Dîvânı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı: II. Cild*, İstanbul: İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yay.
- Tolasa, Harun. *Sehî, Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleřtirisi*, Ankara: Akçağ Yay. 2002.
- Ünver, İsmail (1974). "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Yayımlanmış Divanlar Üzerine" *Cumhuriyetin 50. Yıldönümünü Anma Kitabı*, Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yay. 1974, s. 201-231.
- Ünver, İsmail (1993). "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", *Ankara Üniv. DTCF Türkoloji Dergisi*, C. XI. S. 1, Ankara, , s. 51-89.
- Yıldırım, Fikret (2017). *İrk Bitię ve Orhon Yazılı Metinlerinin Dili*, Ankara: TDK Yay.
- Zülfe, Ömer. "XVI. Yüzyıllar Ait Türkçe Divan Neşirleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Eski Türk Edebiyatı Tarihi I*, C.5, S.9, 2007, s.235-251.